

חג הכיסופים לציון של יהודי אתיופיה

חג הסגד

חוברת למדריך

במקום פתיחה...

"לכל אזור יש עיר ושמה ירושלים"

ירושלים, היא מקום טוב להתחיל סיפור בן 3000 שנה...הסיפור שלנו ינסה לקשור יחדיו היסטוריה, נוף ומורשת.
לפנינו הזדמנות לראות מבעד לנופה של ירושלים סיפור של עם שהיה כמהה לציון, לירושלים. הכמיהה אשר איחדה מידי שנה את יהודי אתיופיה בתפילה, הביעה את הרצון להגיע לשריד בית המקדש אשר בירושלים, ששם שער השמיים.
זאת הסיבה לכך, שכל יהודי בעולם באשר הוא, עומד לכיוון ירושלים בעת תפילותיו.

חוברת זו מרכזת בתוכה חומרים היכולים לעזור לך המדריך – לעסוק בחג הסיגד, משמעותו וחיבורו לעיר ירושלים.

מה ניתן למצוא בחוברת:

מהו חג הסיגד?

✓ מקורות החג

✓ משמעות החג

✓ מועד החג

✓ הצופים שומרים על מסורת

בין אתיופיה לישראל

✓ תולדות קהילת יהודי אתיופיה

✓ יהודי אתיופיה במדינת ישראל

תצפית מארמון הנציב

כתבה וערכה: חגית אליאס, רכזת הדרכה מרחבת

תודה לדני אדמסו על העזרה

מקורות החג

מקורו של החג מתקופת עזרא ונחמיה ושיבת ציון הראשונה מגלות בבל, ככתוב בנחמיה ט': "... ויבדלו זרע ישראל מכל בני זכר ויעמדו ויתודו על זטאתיהם ועונות אבותיהם...".

ביום החג שרויה הקהילה בצום ונערכת תפילה ואזהרה על חומרת דיני ישראל ומצוות ד' – המסמלים את אשר עשו עזרא ונחמיה, ככתוב בנחמיה ט': "וביום עשרים וארבעה לזוודש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם: ויבדלו זרע ישראל מכל בני זכר ויעמדו ויתודו על זטאתיהם ועונות אבותיהם: ויקומו על עומדם וקראו בספר תורת ה' אלוקיהם רביעית היום ורביעית מתודים ומשתזזים לד' אלוקיהם".

העלייה להר והקריאה בעשרת הדיברות מסמלים את עליית משה רבינו על הר סיני וקבלת התורה.

משמעות החג

חג הסגד נקרא מחללה מהמילה – מחילה, זהו היום המשמעותי ביותר בחיי הדת של יהודי אתיופיה, וקיומו היווה תמיד מוקד לרגשות הדתיים והעדתיים של עדה זו. קיומו בארץ ממלא תפקיד חשוב לבני העדה שזכו להגיע לארץ.

שלושה מוקדים ציינו את קיום הסיגד:

1. הסגד מזכיר את מתן תורה בהר סיני, כיסוד הברית עם ה'.
2. הסגד מזכיר את חידוש הברית על ידי הגולים שחזרו לירושלים בימי שיבת ציון, כאשר עזרא ונחמיה אספו את העם, קראו בפניהם את התורה ועשו עימם אמנת נאמנות. הסגד שימש הזדמנות להזכיר לעדת יהודי אתיופיה, המרוחקים מיתר בני עמם, את הצורך להיות נאמנים למצוות ולתורה על אף הסבל הכרוך בכך.
3. הסגד שימש הזדמנות לעדה לחזור בתשובה, להפגין את נאמנותם לברית ולפנות בצום ובתחינה לאביהם שבשמים שיחזירם לארצם.

סדר היום הקבוע מדורי דורות:

1. בבוקר, כאשר העם שרוי בצום העלו הכהנים את התורה אל ההר, ואריהם העם. בהגיעם למקום גבוה, נבנתה במה, ומעליה קראו הכהנים תפילות מיוחדות וקטעים מן התנ"ך.
2. הקטעים הנקראים כללו את סיפור מעמד סיני (שמות י"ט – כ') וסיפור ה"סגד" הראשון (נחמיה ח'-ט'). כן הקריאו קטעי תפילה אחרים מספרי עזרא, מלכים, ירמיהו, ישעיהו, דניאל ותהילים.
3. הקטעים נקראו בגעז, תורגמו והוסברו באמהרית, ובשנים האחרונות גם בעברית.
4. לאחר הקריאה והתפילות, הטיף הכהן הגדול לעם ובירך אותו: זאת כדי להכיר לעם את הצורך להיות נאמן למצוות כדי שיזכה לחזור לירושלים.
5. לאחר הטכס בהר, הוכנס ספר התורה לבית התפילות ונערכה סעודה חגיגת המלווה השירים וריקודים.

חג הסגד מגשר בין חשבון הנפש של הפרט, שזמנו יום הכיפורים, לבין מקור האסון המרכזי של העם – הגלות, שבאה על העם היהודי בגלל העדר יחסי אנוש מתוקנים. הנחת המוצא אומרת, שכדי להיות ראוי לעלייה לירושלים, אין די בצום של יום הכיפורים, בתיקון עצמי בתחום האישי ובצדק החברתי, אלא יש לקדם במודע, במשך שבעה שבועות תמימים, "ספירה" של ימים המוארים באור החזק של התשובה, התיקון האישי והכפרה של יום הכיפורים, וביום החמישים – עם סגירת המעגל השלם של ספירה זו, לשוב אל חוויית יום הכיפורים, הפעם כקולקטיב שעבר חוויה מתקנת ועליה המתח הערכי, האישי והחברתי.

ל מנת להבין את מקורו של היום המקודש, אנסה להסביר ולתאר את הכנסת הסגד וקיומו באתיופיה.

הכהנים, המנהיגים הרוחניים וזקני העדה מתכוננים ומכינים את הציבור מספר חודשים לפני כ"ט חשוון, שהוא יום הסגד, ומתכוננים לקבלת האורחים, כי האנשים באים ממרחקים גדולים, ואינם יכולים לחזור באותו הערב הביתה.

הכנסת האורחים נעשתה לחלק מהחג. בהתקרב יום החג מורגשת בסביבת המקום,

שבו מתקיים יום הסגד, אווירת חג והתרוממות הרוח. כולם עסוקים בענייני החג וכולם מדברים על החג.

הסביבה מחליפה את צבעה, הכהנים מכינים מספר גדול של שוורים לסעודה שאחרי הצום והמשפחות מכינות כיבוד ביד רחבה. ובתום הטכסים והצום, כל משפחה מארחת אורחים, השבים לביתם למחרת בבקר. בשעות הבוקר של יום הסגד, הציבור מתחיל לעלות על ההר סמוך לכפר. הכוהנים לוקחים איתם ספרי תורה הכתובים בשפת "געז" (אתיופית עתיקה). המטריה המוזהבת פרושה על ראשיהם של הכוהנים. כיוון שהכוהנים עלו עם ספרי התורה אל ההר, בשביל צר וארוך, עולים אחריהם כל ישראל, אנשים, נשים וילידים. התפילה ההמונית נערכת תחת כיפת השמים ותחת צל העצים. רוב התפילות הן תפילותיו של עזרא כאשר זרע ישראל התערב עם בני הנכר, וכן מקטעים בדניאל וכן תפילות שחוברו על ידי המנהיגים של העדה בזמנם. המתפללים מתפללים לשלום כל היהודים באתיופיה, לשלום על ישראל באשר הוא שם, על חורבן בית המקדש החרב שיבנה ויכונן במהרה בימינו, וקיבוץ גלויות לציון לירושלים.

אחרי התפילה קוראים בקול רם בספר התורה כמה פרשיות בשפת געז, אחד מקרא ואחד תרגום – לשפה האמהרית המדוברת והמובנת לכולם. בעיר קוראים בעשרת הדברות, וכן קטעים בעזרא ונחמיה, משמיעים את חומרת מצוות ד' ודיני ישראל אשר ילכו בהם. ביום זה כל אחד מתבודד ומתקשר אל בוראו בתפילה. אנשים, נשים וילדים, כולם כאיש אחד בלב אחד פונים אל אביהם שבשמים.

רבים נודרים נדרים, מהם כסף ומהם נודרים להשתחוות מאות פעמים ואף אלף. ויש שמביאים כל מיני דברים לבית הכנסת וכו'. אחר הצהרים עורכים תפילת הזכרת נשמות הנפטרים (יזכור). בשעה מאוחרת חוזרים אל בית הכנסת ("מסגיד" או "צלוח הבית"), מכניסים את ספר התורה להיכלו בשירה ובזמרה ובשמחה רבה, בחינת "כל עצמותי תאמרנה ד". רק אחרי כן מפסיקים את הצום, והחגיגה נמשכת עד אור הבוקר. למחרת נפגשים מנהיגי הכפרים שבאו לסגד, וכל כפר שיש לו בעיות מציג אותן, ומחליפים דברים ומתייעצים כיצד לעזור איש לרעהו.

מועד החג

התאריך שבו חל כיום הסגד אינו מתאים ליום שבו אספו עזרא ונחמיה את העם. עפ"י זקני העדה, נאמר, כי ליום הסגד יש קשר גם לחג השבועות. בחג השבועות מתקיימות שתי מצוות: מתן תורה – מנחה חדשה לד', שתי הלחם שהיו מקרבים, ככתוב בתורה בפרשת פינחס (במידבר כ"ב, כ"ו) וביום הביכורים הקריבכם מנחה חדשה לד' בשבועותיכם, מקרא קודש יהיה לכם. וכן בפרשת אמור (ויקרא כ"ג א'): וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתכם מנחה חדשה לד'." בארץ ישראל עונת הקציר חלה בחג השבועות, לכן בזמן שבית המקדש היה קיים היו מביאים מנחה חדשה לד' כלומר שתי הלחם, מיבול החיטה החדשה בחג השבועות כפי שכתוב בתורה. אבל באתיופיה, חודש סיון הוא סוף הקיץ ותחילת החורף. בשל הבדל עונת הגשמים דחו את הקרבת מנחה חדשה לד' לחודש חשון, כי בחודש חשון מתבשלות החיטה והשעורה. ויש אפשרות להקריב את שתי הלחם. לגבי כ"ט חשון, מונים מיום הכיפורים שבעה שבועות, וזה חל תמיד בכ"ט חשון באותו יום שחל בו יום כיפור. במקורות שונים במנהגי ישראל, אנו מוצאים שראש חודש נקרא יום כיפור הקטן. נהגו בקהילות ישראל להרבות בוידויים ותחנונים וכן להתענות מקצת היום או כולו על כפרת עוונות ובנין בית המקדש.

הצופים שומרים על המסורת

כיום פועלים בתנועת הצופים כ- 1,000 ילדים ובני נוער יוצאי העדה האתיופית. בכדי לחזק את הקשר עם העדה ולאפשר לה לשמור על המסורת, החליטו צופי שב"א לקחת חלק ביום החג, שיחול בכט' בחשון תשס"ג, בארמון הנציב, בירושלים. יום החג פותח בפנינו חלון למסורת האתיופית, דרך אורחות החיים ומנהגי הקהילה.

נספחים

בין אתיופיה לישראל

תולדות קהילת יהודי אתיופיה

בבואנו לדון בתולדותיה של קהילת יהודי אתיופיה, כמעט מאליהן י
"מי הם יהודי אתיופיה? מהיכן הגיעו לשם? ומתי?" הדעות שונות.

דעה אחת גורסת שיהודי אתיופיה הם צאצאי שבט דן,
אחת מעשרת השבטים של ממלכת ישראל, שנחרבה בשנת 719
לפני הספירה. על פי דעה אחרת, אלה צאצאי מהגרים
יהודים ממצרים או מתימן.

ויש גם טענות אחרות, סבירות פחות, ולפיהן יהודי אתיופיה
מקורם בבני שבט האגאו מאפריקה שהתגיירו במאה ה-15,
או שהם צאצאי שלמה המלך ומלכת שבע.

ומתי הגיעו לאתיופיה? גם בשאלה זו חלוקות הדעות, ומדברים על
אירועים ומועדים שונים: יציאת מצרים, תקופת בית ראשון, ימי פילוג הממלכה, תקופת בית שני,
המאה השישית לפני הספירה – בעת המלחמה בין תימן לאתיופיה – ועד המאה ה-15, שבה, על פי
הטענה, התגיירו כאמור בני שבט האגאו.

כיום רווחת הדעה שמוצאם של יהודי אתיופיה משבט דן, ובמרוצת הדורות נוספו אליהם גם
אחרים. כדברי הרב מנחם ולדמן, שחקר את תולדות העדה: "ניתן להניח שיהודים הגיעו לחשב
[אתיופיה] כבר בשלהי ימי הבית הראשון, וגלים נוספים הוסיפו לבוא עם החורבן ובימי הבית
השני דרך מצרים במעלה הנילוס. ייתכן שגיוורם, ואולי אף יהודים נוספים שהגיעו מתימן, חיזקו
והרחיבו את ההתיישבות היהודית שהייתה כבר מבוססת ובעלת השפעה באזורים שמסביב.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה: התקופה הקדומה עד המאה ה-14 לספירה

מעט מאוד ידוע על קהילת יהודי אתיופיה בתקופה זו, ואולם השתמרה מסורת על שלוש דמויות:
אלדד הדני היה נוסע יהודי שביקר כנראה בקהילות יהודיות באפריקה ובאסיה, והביא את סיפורן
ליהודי בבל, ספרד וצפון אפריקה. אלדד הדני סיפר על שבט דן שירד דרך ארץ מצרים אל ארץ כוש
בימי פילוג הממלכה למלכות יהודה ומלכות ישראל (850 לפני הספירה). יש לציין שחוקרים בני
זמננו מטילים ספק בגרסה קדומה זו באשר למוצאם של יהודי אתיופיה.

מסורת עתיקה של העדה האתיופית מספרת על מלכה ממוצא יהודי ושמה **יהודית**, שעמדה בראש התקוממות של היהודים ושל שבטים נוספים מדרום אתיופיה נגד השושלת האקסומית ששלטו באזור בימים אלה.

דמות נוספת במסורת יהודי אתיופיה הוא המלך האתיופי הנוצרי **פריסטר ג'ון**. במכתבים ששלח בתקופת מלכותו במאה ה-12 מוזכרים היהודים כמי שנמנים עם תושבי ממלכתו.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה: המאה ה-14 עד המאה ה-17

שנים אלה היו שנים של מלחמות בין קהילת יהודי אתיופיה, המכונים "ביתא ישראל" (פירוש שם זה הוא – בית ישראל), לבין השליטים הנוצרים באתיופיה. בתקופה זו פרצו מלחמות בגלל מאבק על קרקעות, אך לא פחות מזה – על רקע דתי. "ביתא ישראל" נאבקו בניסיונות לכפות את הדת הנוצרית על הקהילה היהודית, ובמאבקם זה נפגעו פגיעה פיזית וכלכלית. **המלך איסחק**, דמות בולטת באותה התקופה, הנחיל תבוסה למתנגדיו באזורים שבהם ישבו היהודים. הוא לחץ על היהודים להתנצר, ואיים כי אם לא יעשו כן, יאבדו את זכותם על אדמותיהם: "מי שייטבל לנצרות, יוכל לרשת את אדמת אביו. מי שלא יעשה כן – יהיה לפלשי". עד לפני שנים מעטות כונו יהודי אתיופיה "פלשים", ואולם מובן כי בני העדה דחו כינוי זה מכול וכול, בראותם בו כינוי גנאי. דמות מרכזית באותה תקופה הוא **הנזיר קוזמוס**. תופעת הנזירות היהודית ייחודית ליהדות אתיופיה, ובמרוצת הדורות מילאו הנזירים תפקיד מכריע בשימור המסורת ובמאבק נגד הניסיונות לכפות את הנצרות על הקהילה היהודית. הנזיר קוזמוס העתיק את הכתבים היהודיים ואת **האורית** (התורה), ועמד בראש מאבקם של היהודים נגד הנוצרים.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה 1632 - 1769 ו - 1769

- 1855

1769 - 1632

תקופה זו מכונה "תקופת גונדר". בעיר גונדר ובסביבותיה התיישבו מרבית בני הקהילה היהודית באתיופיה. קהילה זו עברה שינויים כלכליים שאפשרו את הישרדותה. בעת ההיא יצאו ליהודי אתיופיה מוניטין של נגרים ובנאים מעולים, והם עסקו בבניית מבני ציבור וארמונות. כגמול על מיומנותם זכו היהודים בתוארי כבוד ובקרקעות.

1769 - 1855

תקופה זו, תקופת הנסיכים, התאפיינה בכמאה שנים של אי יציבות שלטונית והידרדרות כלכלית. תנופת הבנייה הופסקה, והיהודים נותרו בלא פרנסה. הם נאלצו לעסוק במלאכות שנחשבו בזויות, כגון קדרות ונפחות. נלקחו מהם תוארי הכבוד, והמושלים המקומיים השתלטו על אדמותיהם. שנים אלו התאפיינו גם בקשיים דתיים, ושוב - הנזירים הם שחיזקו ושימרו את המסורת היהודית של הקהילה. במאה ה - 19 הגיעה לאתיופיה "החברה הלונדונית להפצת הנצרות בקרב היהודים", ומטרתה - לנצר את הקהילה. מקצת אנשי הקהילה המירו את דתם ועסקו בהפצת הנצרות בקרב היהודים. בחלוף הזמן התפתח מאבק בתוך הקהילה בין המומרים לבין מי ששמרו את דתם. תהליכים אלו פגעו במערכת הקהילתית וערערו את הסמכות הדתית.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה 1923 - 1973

1923

תמראת עמנואל, אחד משני הנערים שהביא פייטלוביץ לאירופה, חזר לאתיופיה לאחר שנות לימוד רבות וניהל שם בית ספר להכשרת מורים לילדי הפלשים. הוא היה פעיל מאוד בחיי הקהילה, פעל רבות לצד הקיסר היילה סלסי והתערב לטובת היהודים.

1936 - 1941

בשנים אלה כבש צבא איטליה את אתיופיה. הקיסר היילה סלסי נמלט מהמדינה (ואף השתקע בירושלים לזמן מה!). שלטון הכיבוש האיטלקי לא היטיב עם יהודי אתיופיה.

1941 - 1973

השנים שלאחר הכיבוש האיטלקי הביאו עמן שיפור במצבה של קהילת "ביתא ישראל". הקיסר היילה סלסי שב למלוך. בשנות החמישים והשישים של המאה העשרים כוננו יחסים דיפלומטיים עם מדינת ישראל. הם נותקו בשנת 1973, בעקבות מלחמת יום הכיפורים.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה 1974 – 1977

1974

בשנת 1974 התחוללה הפיכה מרקסיסטית באתיופיה, בראשות הקולונל היילה מנגיסטו מאריים. בזמן ההפיכה נרצחו 2,500 יהודים, ו 7,000 נותרו ללא בית ורכוש. מנגיסטו כונן משטר מרקסיסטי – לנינסטי, ובמסגרתו הושיב מאות אלפי אתיופים כפריים בכפרים קולקטיביים ממשלתיים. בעקבות שינויים אלה התיישבו בכפרי "ביתא ישראל" גם לא יהודים, והדבר הגביר את השנאה כלפי היהודים ואת הפגיעה בהם.

1977

מנחם בגין נבחר לראשות ממשלת ישראל, ואחד הצעדים שנקט היה מבצע להצלת יהודי אתיופיה. בעקבות פסק דין של הרב עובדיה יוסף, שהכיר ביהדותם של בני העדה ובסכנה המאיימת עליהם, העביר בגין מסר לכוחות הביטחון של ישראל: "הביאו לי את יהודי אתיופיה". הבאת היהודים החלה טיפין טיפין. בשנת 1977, במהלך עסקת נשק עם מנגיסטו, הוסכם כי המטוס שהוביל נשק לאתיופיה ישוב לישראל עם 200 יהודים. ואולם מול רצונה העז של מדינת ישראל להביא את יהודי אתיופיה ארצה, עמד משטרו של מנגיסטו שאסר על אזרחי אתיופיה אל מחוץ לגבולות המדינה.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה : שנות ה-80

מצבם של יהודי אתיופיה הלך והחמיר. נאסר על ביתא ישראל לקיים את מצוות היהדות וללמוד עברית. נציגי הקהילה נאסרו באשמת ריגול לטובת ה'ציונים'. קסים (מנהיגי הדת היהודיים הוטרדו והיו נתונים לפיקוח מתמיד. נוסף על הקשיים האלה, חייב החוק האתיופי גיוס של ילדים בני 12 לצבא. על היהודים איימה סכנת היפרדות מהוריהם, ניתוק מהמסורת, אפליה עקב היותם יהודים, וסכנה לחייהם במלחמות שניהלה אתיופיה.

בשנים אלה פקד את אתיופיה רעב כבד, שגרם לתמותה גדולה מתת-תזונה וממחלות. בלית ברירה נאלץ המשטר המרקסיסטי של מנגיסטו לפנות למדינות מערב (ובהן גם מדינת ישראל) לשם סיוע הומניטרי. הקשרים שנקמו בין מדינות המערב לבין אתיופיה הכשירו את הקרקע ללחץ בין לאומי על מנגיסטו לשחרר יהודים מאתיופיה ולאפשר להם לעלות לישראל. בין השנים 1977 – 1984 עלו מאתיופיה לישראל 8,000 יהודים.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה: מבצע משה

ב- 18 בנובמבר 1984 החל מבצע גבורה והצלה להבאת יהודים מאתיופיה לארץ ישראל. המבצע זכה לכינוי "מבצע משה". במסגרתו עלו ארצה 8,000 מיהודי אתיופיה. 15,000 יהודים נותרו באתיופיה, רבים מהם בשלבים שונים של הכנות לעלייה. יש שמכרו את כל רכושם לקראת העלייה, אחרים כבר היו בדרכם לארץ – בתוך אתיופיה או בסודאן. נותרו מאחור בעיקר החלשים בקהילה. החזקים הצליחו להימלט בעוד מועד. משפחות התפצלו – צעירים רבים נקלטו בפנימיות נקלטו בפנימיות בארץ, בעוד על הוריהם החיים באתיופיה מאיימת סכנת חיים. בשנים שלאחר מכן נעשו עוד כמה ניסיונות חשאיים להעלות יהודים שנשארו באתיופיה: מבצע שבא, שבו הועלו עוד 1,200 יהודים אשר נותרו במחנות בסודאן, ומבצע יהושע בשנת 1985, ביוזמת סגן נשיא ארצות הברית בוש (האב) שבו הובאו ארצה עוד 800 יהודים.

תולדות קהילת יהודי אתיופיה: שנות ה-90 ומבצע שלמה

שנות ה-90

בשנים אלה היה בין ישראל לאתיופיה הסכם, ולפיו יתאפשר למספר קטן של יהודים לעלות מאתיופיה לישראל לשם איחוד משפחות. זרם איטי של עלייה החל להגיע. בשנת 1991 פתחו מורדים אריתראים וטיגרים במתקפת משולבת על משטרו של מנגיסטו. המורדים התקרבו אל הבירה אדיס אבבה, ובראשית חודש מאי נמלט מנגיסטו מאתיופיה.

מבצע שלמה

המורדים השתלטו על בירת אתיופיה, ומצבם של יהודי אתיופיה עלה לראש סולם העדיפויות בישראל. רכבת אווירית אדירה החלה לפעול. מבצע שלמה להצלת יהודי אתיופיה יצא לדרך. בתוך 36 שעות הועלו מאתיופיה 14,324 יהודים. כיום חיים בישראל כ- 40,000 יהודים מבני ביתא ישראל. סיפור קליטתם רצוף סיפורי הצלחה, אך גם כישלונות וקשיי התאקלמות. באתיופיה מחכים עוד רבים לעלייה, רבים מהם הם בני הפלשמורה. אבות אבותיהם היו יהודים אתיופים שהתנצרו, וצאצאיהם מעוניינים היום לחזור אל שורשיהם היהודיים.

עליית יהודי ארצות ארצה

במאה השנים האחרונות עלו לארץ עשרות אלפים מיהודי אתיופיה. עד שנת 1984 הגיעו מעטים בלבד, ואולם מאז 1984 הגיעו ארצה מרבית מבני עדת "ביתא ישראל" בכמה מבצעים: מבצע משה, מבצע מלכת שבא ומבצע שלמה. לפני שנפרט על אודות עלייתם של יהודי אתיופיה נשאל: מה עיכב את עלייתם של יהודי אתיופיה עד מבצע משה? מדוע הם לא עלו עם העליות ההמוניות, בימי קום המדינה?

הסיבות לכך רבות. ראשית, הקשר עם גלות רחוקה ומבודדת זו היה קשה. יהדות אתיופיה "נתגלתה" לשאר יהודי העולם רק בתחילת המאה הקודמת, ושנים רבות היו המידע על העדה והקשר עמה מועטים. סיבה נוספת הייתה הקושי הנפשי והפיזי של יהודי אתיופיה לעזוב את ארצם. שנים רבות הם האמינו שאי אפשר לעזוב את גבולות אתיופיה. ניסיונו הכושל של אבא מהרי בסוף המאה ה-19 לעלות ארצה חיזק בקרבם את התחושה שמי שינסה לצאת לישראל – ימות. מאז המהפכה של 1974 באתיופיה נוסף עוד קושי: גבולות אתיופיה נסגרו, והיציאה מתחום המדינה נחשבה עברה חמורה על החוק. גם אי-הבהירות בדבר זהותה של קהילה זו מנעה את הבאת היהודים בעלייה המונית, כפי שהובאו יהודי תימן. השינוי חל בעקבות פסק ההלכה של הרב עובדיה יוסף בשנת 1973, שקבע כי עדת "ביתא ישראל" יהודים הם. לפיכך החליטה ממשלת ישראל להחיל את חוק השבות במלואו על יהודי אתיופיה.

עליית יהודי ארצות ארצה – סיפורי העלייה

בשנת 1905 לקח עמו ד"ר פייטלוביץ, חוקר יהודי צרפתי, שני נערים יהודים מאתיופיה – גאטיה ירמיה ותמראת עמנואל – כדי שירכשו השכלה באירופה. כעבור שלוש שנים הם חזרו לאתיופיה. בכך ניפצו מוסכמה עתיקת יומין בקרב יהודי אתיופיה, ולפיה מי שעוזב את אתיופיה, לא ישוב אליה חי. ייתכן שיציאת שני הנערים עם ד"ר פייטלוביץ פתחה את הפתח לעלייתם של רוב הקהילה לארץ בשנים שאחר כך.

עם קום המדינה הביא ד"ר פייטלוביץ לארץ קבוצה של 27 נערים ונערות מאתיופיה. הם למדו ב"כפר בתייה", בית ספר של עליית הנוער. כמה מהצעירים חזרו לאתיופיה, האחרים השתקעו בארץ. עד שנת 1977 הגיעו לארץ כ-300 עולים מאתיופיה. בין השנים 1977 ו-1984 הגיעו עוד כ-5,000 עולים, רובם מחבל טיגרה ומיעוטם מחבל גונדר. בשנים אלה התרבו הידיעות בדבר הסכנה המרחפת על יהדות אתיופיה, ומדינת ישראל חיפשה דרכים להביא את כל העדה ארצה. בשנת 1984 נערך מבצע משה, שבו הובאו ארצה כ-8,000 יהודים, בעיקר מחבל גונדר. המבצע היה מסובך ומסוכן, ונעשה על ידי ממשלת ישראל בסיוע אמריקני ובין לאומי. הקושי המרכזי נבע מהעובדה שמאז המהפכה בשנת 1974 נסגרו גבולות אתיופיה. תלאות הדרך היו קשות מנשוא. ראשית היה על היהודים – גברים, נשים, זקנים וטף – לעזוב את גבולות אתיופיה. נעשו מאמצים בין לאומיים לאפשר להם להגיע לסודן (אף שזו מדינה מוסלמית עוינת) ולהמשיך משם לישראל. הדרך בתוך אתיופיה, עד לגבול, הייתה קשה ומסוכנת.

יהודי אתיופיה הגיעו לסודן בכוחות עצמם לאחר ימים רבים של צעידה בדרכים לא-דרכים, בשמש הקופחת או בחשכה מוחלטת, מסתתרים מפני כוחות משטרה וצבא, מחתרות ושודדי דרכים. הם נאלצו לעבור באזורים הרריים ובאזורי ביצות ומדבר, בלא מזון ומים מספיקים. לעיתים נמשכה הדרך חודשים ארוכים. לאחר שחצו את הגבול לסודאן, ציפו להם קשיים נוספים. בתחילת המבצע הגיעו יהודים במשאיות לנקודת איסוף ליד פורט סודן, ומשם הועברו לאילת במבצע חשאי של המוסד וחיל הים.

עליית יהודי אתיופיה ארצה – סיפורי העלייה

בהמשך המבצע רוכזו העולים היהודים במחנות פליטים בסודאן. מכיוון שההסכם עם שלטונות סודן בנוגע להעלאת היהודים היה למעשה הסכם שבשתיקה, ופרטיו היו ידועים רק לבכירים מעטים בסודאן, נאלצו יהודי אתיופיה לשמור את יהדותם בסוד. אם נתגלתה זהותם האמיתית, הם היו חשופים להתנכלויות מצד הסודנים המקומיים ומצד פליטים נוצרים מוסלמים. לאחר הקשיים שחוו בדרכם לסודן היו העולים בטוחים שבתוך זמן קצר הם יגיעו למחוז חפצם – ירושלים. ואולם השהייה במחנות התארכה לחודשים ושנים. מסודאן הועלו לארץ ברכבת אווירית כ- 8,000 יהודים (בעיקר מחבל גונדר). דליפת פרטי המבצע גרמה לעצירת העלייה. במבצע מלכת שבא הועלו עוד 1,200 יהודים שהמתינו במחנות הפליטים בסודאן. מאז נעצרה העלייה ההמונית עד 1991. עד כה הובאו ארצה כ- 16,000 יהודים מאתיופיה, והם נקלטו ברחבי הארץ.

מבצע משה ומלכת שבא נעצרו ששארית יהודי אתיופיה היו ואף הם בשלבי הכנה לקראת העלייה. מקצתם נותרו בדרך, אחרים מכרו את כל רכושם לקראת העלייה ונשארו בחוסר כל. רובם הגיעו לערים הגדולות וחיכו לעלייה ארצה. הישועה באה בעקבות שינויים דרמטיים שהתרחשו באתיופיה. בהפיכה צבאית שחוללו מורדים אריתראים וטיגרים הופלו משטרו של מנגיסטו. הדאגה לשלומם של היהודים שנותרו באתיופיה גברה. מדינת ישראל נתרמה למבצע הצלה שכונה מבצע שלמה. מיום שישי 24 במאי, במשך 36 שעות ברציפות, הוטסו יהודי אתיופיה ב- 34 מטוסי גימבו של חברת אל-על ובמטוסי הרקולס – C 130 של חיל האוויר. במבצע שלמה עלו ארצה 14,324 יהודים. כיום נותרו באתיופיה רבים המעוניינים לעלות אף הם. רבים לא הועלו במבצע שלמה מכיוון שלא היו יהודים לפי עדויות הקהילה היהודית שם. במרוצת השנים נתקבלה החלטה שמאפשרת גם לבני שבט הפלשמורה להגיע ארצה. בני שבט זה התרחקו בעבר מהיהדות, יש שאף התנצרו בעקבות לחצים קשים של האתיופים.

יהודי אתיופיה במדינת ישראל

יהודי אתיופיה עלו ארצה לאחר תלאות וסכנות רבות. סיפורם הוא סיפור גבורתם של העולים וגם של הישראלים הרבים שסייעו בעלייתם ובקליטתם. כיום, עשר שנים לאחר מבצע שלמה וכמעט 20 שנה לאחר מבצע משה, רבים מעולי ביתא ישראל נקלטו בחברה הישראלית. אך הדרך הייתה ועודנה קשה, והמלאכה עדיין מרובה.

לרבים מהעולים ציפה הלם תרבותי עקב המעבר החד מאתיופיה – מדינה מתפתחת – למדינת ישראל המודרנית. רבים מהם נתקלו בפעם הראשונה בחייהם בחשמל, במים זורמים ובשאר אמצעים טכנולוגיים שהם חלק בלתי נפרד מחיינו. עם זאת חשוב לציין כי עולים שהגיעו מהערים הגדולות הכירו אורח חיים מודרני כמו בישראל.

הלם גדול לא פחות ציפה לעולים בפגישתם עם הישראלים. כאן נפגשו בפעם הראשונה עם היהודים לבנים, עם אורח חיים יהודי שהוא שונה ממה שהכירו בארץ מוצאם. ארץ ישראל, אשר חלמו עליה דורות רבים, לא נראתה בדיוק "ארץ זבת חלב ודבש". יש שנתקפו הלם בפגישה עם יהודים שאינם שומרי מסורת ולמראה מכוניות נוסעות בשבת בעיר הקודש ירושלים. יתר על כן, העולים שסבלו באתיופיה מאפליה ומגזענות בשל היותם יהודים, נתקלו כאן לעיתים ביהודים אחרים שנהגו בהם באפליה ובגזענות – בשל היותם יהודים שחומי עור.

יהודי אתיופיה במדינת ישראל

הפרידה הממושכת של עולים צעירים ממשפחותיהם שנשארו באתיופיה גרמה לקרעים בקרב משפחות רבות. כפי שקרה גם בעליות האחרות, הצעירים נקלטו מהר הרבה יותר מהמבוגרים ולמדו להכיר את אורחות החיים בישראל. ואולם כל זה פגע קשות במרקם החברתי-משפחתי בקהילה, שם המבוגר הוא בעל הדעה ובעל המעמד. הקשיים לא היו נחלתם של העולים בלבד. גם הקולטים, יהודי מדינת ישראל, לא תמיד ידעו כיצד לקלוט את העולים החדשים השונים מהר כל כך. לא תמיד השכילו הקולטים להבין את "שפתם" החברתית של העולים, את המנטליות האחרת. האופי ה"פתוח", האימפולסיבי לעיתים, של הישראלים, הפריע לבני העדה האתיופית. הם לא הבינוהו כהלכה וראו בו חוצפה גרידא.

בעיה קשה נוספת הייתה היחסים שבין העולים החדשים לבין הממסד הרבני האורתודוקסי בישראל. בין היהדות ה"רבנית" לבין עדת ביתא ישראל עמדה תהום של יותר מאלפיים שנות הפרדה. היהדות ההלכתית עברה שינויים רבים בשנים אלה. אמנם ביתא ישראל קיימו מצוות רבות מהתורה, כגון מילה, שבת וחגים, נידה וכשרות, אך הם לא הכירו את כל ההלכות המבוססת על התורה שבעל פה. לצד מצוות התורה שקיימו ביתא ישראל במרוצת הדורות, חגגו בני העדה חגים עתיקי יומין, כגון ה"סגד", וכהני הדת – חינכו והדריכו דור אחר דור על ברכי המסורת של ביתא ישראל וה"אורית" – התורה. מפגש זה בין היהדות ה"רבנית" לבין העולים עורר קשיים, שנבעו ברובם האחרונות רבות מהבעיות באו על פתרון, ואולם תחושת התסכול והעלבון עדיין קיימת.

www.snunit.k12.il/seder/ethiopia/history.html

תצפית טיילת ארמון הנציב

טיילת ארמון הנציב הוקמה במהלך השנים 1982-1987 על ידי הקרן לירושלים. הטיילת בנויה בצד הכביש בין צפון תלפיות לחורשת ארמון הנציב. מהטיילת תצפית לעבר רכס הר הזיתים ודרום העיר העתיקה וסביבותיה. תצפית זו יכולה להוות פתיחה טובה למבט בירושלים דרך התקופות. הסקירה בתצפית היא ממזרח למערב.

ממול, בתוך חורשת העצים, ניצב (1) **ארמון הנציב**, מקום מגוריו של הנציב העליון הבריטי שהפך, החל משנת 1949, להיות מקום מושבם של משקיפי האו"ם (דגל האו"ם מתנוסס בדרך כלל על הארמון). אזור ארמון הנציב היה שטח מפורז בתקופה שבין מלחמת העצמאות לבין מלחמת ששת הימים והיה מחולק בין ישראל, האו"ם וירדן.

כאשר נעמוד בטיילת נראה מימין רכס ועליו 3 מגדלים. זהו (2) **רכס הר הזיתים**, רכס הררי הסוגר על ירושלים ממזרח ומתמשך לאורך של כ- 3.5 ק"מ. בכרס זה עובר הגבול שבין הרי יהודה ובין מדבר יהודה. להר הזיתים היתה חשיבות דתית לאורך ההיסטוריה ניתן לראות זאת בתכנית ההר: המגדל הימני ביותר הוא (3) **כנסיית העליה**.

הכנסייה מצויה במקום קדוש במיוחד לנוצרים כיוון שע"פ אמונתם, עלה ישו השמימה, 40 יום לאחר שעלה מהמתים. במקום נערכות פעם בשנה חגיגות העליה "אסנסיון" או עיד א-טור, בערבית על שם הכפר הסמוך. הכנסייה נקראת בערבית גם "עקב האדון ישו" על שם אבן ובה טביעת רגל הנמצאת במקום ולפי האמונה היא טביעת רגלו של ישו. המגדל הבא הוא בית החולים הגרמני, (4) **אוגוסטה ויקטוריה**, שנוסד בידי קיסר גרמניה וילהם השני כמתנה לאשתו אוגוסטה ויקטוריה ונחנך ב- 1910. בין גלגוליו השונים של הביניין ניתן לציין את שימושו כמשכנו של ג'מאל פשה, מעון הנציב העליון הבריטי, בית חולים בריטי וכיום בית חולים לערבי ירושלים. המגדל השלישי הוא מגדל (5) **האוניברסיטה בהר הצופים**. האוניברסיטה נפתחה ב- 1.4.1925 בנוכחות הלורד בלפור, הנציב העליון סמואל ואישים רבים אחרים.

במלחמת העצמאות נותרה האוניברסיטה כמובלעת ישראלית ועד שנת 1967 הועברו רוב מכוניה לקריה בגבעת רם.

בסמוך להקמתה של האוניברסיטה, נבנה במקום גם בית החולים האוניברסיטאי 'הדסה', המשמש כמקום הכשרה לרופאים ולאחיות – בנוסף להיותו בית חולים רגיל.

ב- '68 לאחר המלחמה נפתחה האוניברסיטה מחדש בקריה המחודשת בהר הצופים. משמאל לרכס יושבת (6) **העיר העתיקה** וצפונית לה שכונת רמות אשכול. ניתן לראות מבנים דמויי כוורות שהם חלק ממלון הייטט. מהעיר העתיקה ניתן להבחין בבירור בשלושה מבנים. (7) **כיפת הסלע** (כיפת הזהב) הבנויה מעל אבן השתייה שממנה לפי אמונת המוסלמים עלה מוחמד לשמים. זהו מבנה מפואר שניבנה בשנת 691 לספירה ע"י הח'ליף האומיי עאבד אל מלכ. הכיפה מצופה בלוחות אלומיניום מזהבים שהותקנו בתקופת השלטון הירדני כחלק מעבודות השיקום של המלך חוסיין בשנים '58 – '67. כיפה זו היא המבנה המרכזי (8) **בהר הבית**. מימין לכיפת הזהב נראה את כיפת הכסף של (9) **מסגד אל אקצה**. מסגד זה הוא הקדום ביותר בא"י ואחד המקודשים והגדולים שבעולם המוסלמי. בפתח מסגד זה נרצח בשנת 1951 המלך עבדאללה – סבו של הלך חוסיין. ב- 1969 המסגד הוצת בידי נוצרי תמהוני מאוסטרליה והמסגד נסגר לצורך שיפוצים. ההצתה גרמה להסתה מדינית בעולם המוסלמי.

מתחת לשתי הכיפות ניתן לראות את החומה הדרומית של ירושלים, שנבנתה לפני 500 שנה בידי "סולימאן המפואר". דרומית לחומה ומימין לעיר כולה שוכן (10) **הכפר סילואן** (כפר השילוח) שבמרכזו עובר (11) **נחל קידרון**. מעט מעל הכפר, על מדרון רכס הר הזיתים, נמצא (12) **בית הקברות היהודי**. בית קברות זה התחיל להתפתח בסוף המאה ה-15 ורבים רצו להיקבר בו בשל האמונה בקדושת הר הזיתים.

במהלך שנות השלטון הירדני עבר כביש ירושלים-יריחו על גבי הקברים, מצבות רבות נותצו, נעקרו ואף שימשו לבנין וריצוף במחנה צבא ירדני. ב-'67 התחדשה הקבורה, נסגר קטע הכביש והקברים שחוללו הועברו לאזור אחר. במקום קברי הנביאים – שם לפי האמונה נקברו הנביאים חגי וזכריה וכמו כן גם חלקת קבורה צבאית.

ממערב לעיר העתיקה ניתן לראות כיפה משולשת אפורה ומגדל פעמונים, זוהי (13)
כנסיית הדורמציון. שם הכנסייה גזור מהמילה הלטינית דורמיסו (תרדמה) והוא
קיצור השם המלא: "תרדמת הקדושה מרים הבתולה".
לפי המסורת הנוצרית נרדמה כאן אימו של ישו תרדמת נצח. הכנסייה נבנית בשנים
1906-1910 והיא מוחזקת ע"י האבות הבנדיקטניים.

מערבית לדורמציון היער החדשה. באזור העיר החדשה בולטים שלושה מגדלים.
הראשון מגדל ובו שלושה פסים חומים שזהו מרכז העיר. משמאלו בניין מרובע
ומרובה חלונות, מלון פלאזה. במערב העיר ניתן לראות את הבניין השלישי. בניין
גבוה ובודד- מלון הולידיי אין הנמצא בכניסה לעיר.

למי שבוחר להרחיב ניתן לפנות לחגית (רכזת הדרכה תנועתית) – 6303666 – 03.